

Dr. Jäckel Katalin¹ – Dr. habil.Garai-Fodor Mónika²

Hogyan változunk? Milyen ismeretekre, tudásra van szükség a megváltozott világunkban?

ÖSSZEFOGLALÁS

2023-ban Európa és hazánk is nagy kihívások elé néz: háború, háborús fenyegetettség, infláció, élelmiszerválság, klímaválság, időjárási szélsőségek, energiahiány és válság. Kutatásunk fókuszában az állt, hogy mit gondolnak a megkérdezettek, milyen tudásra és ismeretekre van szükség a megváltozott világunkban. A kérdéseink közt kiemelten kezeltük még, hogy az alanyok életformájukon, életvitelükön kívánnak-e, illetve kényszerülnek-e változtatni, hogyan változott meg a vásárlási szokásuk, a különböző szolgáltatások igénybevételéhez a hozzáállásuk az utóbbi időben. 51 alanyt kérdeztünk meg kvalitatív kutatásunk keretében 2023. március-májusban. A válaszadók közt X, Y és Z generáció tagjai közel azonos arányban szerepeltek, budapestiek 40%-ban, vidékiek 60%-ban. A kutatás eredményeként rávilágítottunk azokra az ismeretekre, készségekre, melyek meglátásunk szerint jelenleg a legfontosabbak, és melyek oktatására és elsajátítására a mai oktatási rendszerben szükség mutatkozik.

Kulcsszavak: kompetenciák, változás, ismeretszerzés

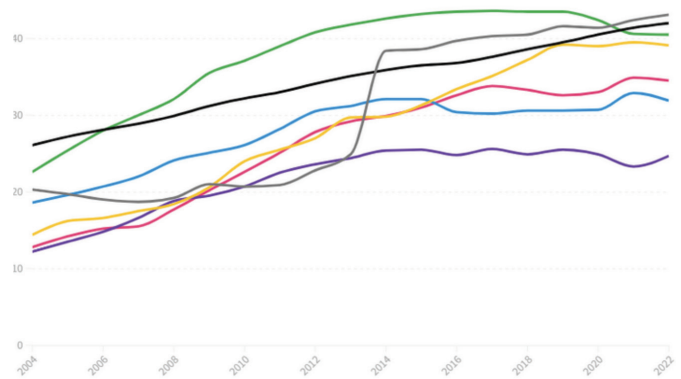
Jel-kódok: M10, M50, N54

BEVEZETÉS

A tanulmány elméleti háttere két pillérré épül: az egyik a magyar oktatási rendszer, mint a fiatalok világképét, tudását, ismereteit alapjaiban befolyásoló makro tényező rövid, nemzetközi összehasonlítású bemutatása. A másik elméleti pillér az életvitel, értékrend, mely nem csak fogyasztói döntéseink, hanem emberi magatartásunk és gondolkodásunk meghatározó eleme. 2022-ben 2016 óta először csökkent a fiatal diplomások aránya Magyarországon, és miközben uniós szinten ez a mutató stabilan nő, Magyarország még a régió belül is leszakadóban van. Az Európai Unióban a 25 és 34 év közötti népesség 42%-a vett részt a felsőoktatásban 2022-ben, Magyarországon viszont csak 32% volt ez az arány. A mutató Romániában, Olaszországban és Magyarországon a legrosszabb 25, 29, illetve 32 százalékkal. A magyar érték EU-szinten és térségi szinten is alacsony (Varga et al, 2022a): a közép-európai és balkáni térségben csak Romániát előzzük, a diplomások aránya Bulgáriában is magasabb, mint Magyarországon. A területen egyértelműen megtorpant a magyar felzárkózás, Szlovákia és Csehország például 2015-ben hagyta le Magyarországot ezen a téren.

A magyar gazdaságról szóló különböző elemzések – például az Európai Bizottság vagy a Magyar Nemzeti Bank elemzései – már

ráműtötték, hogy Magyarországnak növelnie kellene a diplomások arányát, mert az elmaradás az EU-átlagtól korlátozza a magyar felzárkózást és versenyképességet (Varga, 2023). Az ország gazdasági fejlődése, az általános bérszint emelkedése már csak a diplomások arányának növelésével gerjeszthető, ugyanis a foglalkoztatottság önmagában elérte növekedésének határait.

1. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25-34 éves népességben 2004-2022

Forrás: Eurostat

A 21. század a tudás, a kreativitás évszázada, ahol az egyéni ötletek és innovációk számítanak a legfontosabb valutának (Varga et al, 2022b). Azok az országok, amelyek nem rendelkeznek elég tudással, kénytelenek lesznek megvásárolni azt. A tudás pedig egyre drágább lesz. Ezen felül számolni kell olyan új kompetenciák megjelenésével, melyek felértékelődése a tanulási folyamatokra épp úgy, mint az oktatás mikéntjére jelentős változásokat fog eszközölni (Tick, 2011; Tick, 2013; Garai-Fodor, 2022).

Érték, értékrend szerepe a fogyasztói magatartásban

Az érték viselkedésünk kritériuma, mérce, mely önmagunknak és másoknak a megítélésre szolgál. Minden kultúrának megvan a sajátos alapértékei, melyek meghatározzák a közösségi tagok számára a kívánatos és követendő magatartásmintákat. Az értékek és értékrendszerek befolyásolják a fogyasztói magatartást is, a fogyasztás körülményeit, módját, szokásait, sőt a fogyasztás trendjét is (Garai-Fodor, 2021). Az, hogy hosszú távon mi válik fogyasztási trenddé, az a kultúra alapelemének, az értékrendnek a szintjén dől el; annak változásaival alakul, formálódik át (Lehota, 2004; Veres 2004).

Az értékek olyan kulturális alapelvek, amelyek kifejezik azt, hogy az adott társadalomban mit tartanak kívánatosnak és fontosnak, jónak vagy rossznak. Az eltérő értékek az emberi kultúra változatosságának kulcsfontosságú aspektusai. Az érték további

¹ Egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar, jaeckel.katalin@uni-bge.hu

² Egyetemi docens, Dékán, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar, fodor.monika@uni-obuda.hu

fontos jellemzője, hogy mint meggyőződés vagy hit, nem kapcsolódik konkrét tárgyhoz, szituációhoz, szemben az attitűddel.

Az értékeket egy adott közösség kultúrája termeli, de ezekre az értékekre a mindennapi életet meghatározó feltételek, körülmények is erős hatást gyakorolnak. Az értékrendszer a társadalmi gyakorlatban alakul ki és fejlődik, ezért aztán a különböző értékek érvényessége, fontossági sorrendje az egyén élete során is módosulhat. Különböző korok, társadalmak, rétegcsoportok mást tartanak fontosnak, jónak, értékhierarchiájuk más felépítésű.

A szociológusok kutatásai szerint a magyarokra a hagyományos (humán) értékekhez való ragaszkodás volt jellemző, ezért a különböző alapértékek közül kiemelt fontosságot tulajdonítottak a nyugodt, békés életnek és a kiegyensúlyozott, boldog családnak. A rendszerváltást követően lényeges átrendeződés következett be az értékek fontossági sorrendjében. Napjainkra Magyarországon nemzetközi összehasonlításban kimagasló a materialista értékekhez kötődők aránya, felértékelődött az egyéni teljesítmény jelentősége, amit a siker, a magasabb státusz és az önmegvalósítás felé vezető út alapjának tekintenek a társadalom széles rétegei (Hankiss, 1977; Törőcsik, 2017).

Az egyes értékdefiníciók a köztük lévő különbségektől függetlenül megegyeznek abban, hogy az értékek útmutatóul szolgálhatnak, támogathatják az egyént a helyes életmód kialakításában. Az értékek mérésére számos módszer létezik: A cél és eszközértékeket megkülönböztető Rokeach módszer, vagy épp a fogyasztói kutatásban leggyakrabban használt Kahle-féle érték-típológia List of Values), vagy épp a Gutman nevéhez fűződő eszköz-cél lánc modell (Lehota, 2004; Törőcsik, 2017; Törőcsik, 2003). A kutatás során mi magunk a Kahle-féle értéklistát vettük alapul, de tekintettel a kutatás kvalitatív mivoltára, nem állításlistaként került adaptálásra, csupán az értékekről szóló interjúrész irányát jelöltük ki vele.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatás célja az volt, hogy feltérképezzük, hogy az alanyok hogyan vélekednek a tudás szerepéről napjainkban a megváltozott életkörülmények hatására, mit tesznek azért, hogy új ismereteket sajátítsanak el, hogyan változott meg az életformájuk, vásárlási szokásaik.

Tematikus kvalitatív interjúk keretében 51 fő, X, Y, Z generáció tagjai körébe tartozó interjúalanyt kérdeztünk meg. A különböző generáció tagjai közel azonos arányban szerepeltek a megkérdezésben. A mintára jellemző szocio-demográfiai szempont volt, hogy valamennyi alany aktív hallgatói státusszal bír, tehát jelenleg is tanul.

A kutatás során félig-strukturált interjúvázlatot alkalmaztunk, mely 9 kérdéskörből állt a lélektani és logikai szabályoknak megfelelő felépítést követve. Az alanyokkal folytatott irányított beszélgetés minden esetben b. 40-50 perc időtartamot vett igénybe (Malhotra et al., 2017).

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Fogyasztói vélemények a negatív makrohatásokról

A bevezető kérdésben arra kértük az alanyokat, hogy vázolják fel, az utóbbi időben milyen tekintetben és hogyan változott meg az életük a háborús helyzet, a szélsőséges időjárási körülmények, infláció, klímaváltozás, energiaválság, élelmiszerhiány, válság hatására:

Több megkérdezett a fent említett tényezők hatását együtt értékelte, amely szorongást, stresszt jelent számukra, és úgy vélik, mindezek a tényezők komoly negatív társadalmi hatással járnak majd a jövőben.

Mivel életünk nagy része kiszámíthatatlan alapokon nyugszik, folyamatosan aggódom, stresszelek, mely kihatással van az egészségemre is (rosszul alszom, nyugtalan vagyok, sokkal többször fáj a fejem). A fenti tényezők nagy mértékben megváltoztatják költsékezési szokásaimat, most még inkább nyomon követem, hogy mire és mennyit költök. Emellett takarékosabbá vált az energia- és vízfogyasztásom is.

A munkahelyen és a magánéletben is ezek a tényezők csökkentik a komfortérzetet, ami fokozza a szorongást. Anyagilag is valószínűleg a tartalékokhoz kell nyúlni majd. Ez tovább fokozódhat a jövőben és a bizonytalanság tűrése egyre nehezebb, nő a feszültség. Az emberi kapcsolatok is stresszesebbé válnak. Az emberek a veszteségekre rendkívül érzékenyek, általában csak kényszer hatása alatt mondanak le az életszínvonalukról.

Inflációt említették a legtöbben, amely hatással van a jelenlegi életükre. Döbbenet, kétségbeesve kényszerülnek elfogadni az élelmiszerek esetében a közel 30-80%-os áremelkedést. Valamennyi megkérdezett a „tudatos” kifejezést megemlítette a beszélgetés során. Aki eddig is tudatos vásárlónak tartotta magát, jelezte, hogy még tudatosabb lett, akik eddig nem tartoztak ebbe a körbe, azok jelezték, ma már tudatosabbak. Néhányan azt mondták, nem jelent gondot számukra ma még az áremelkedés, de tartanak attól, hogy a tartalékokhoz kell nyúlniuk a jövőben, amely már most is komoly aggodalommal tölti el őket.

Ma már tudatos vásárlóként igyekszem mind összetételben, mind minőségben optimalizálni a bevásárlásaimat, amely olyan attitűd, amely nem volt rám jellemző az elmúlt években.

Tudatosabban élünk, saját magunk próbáljuk megtermelni a konyhakerti zöldségeket, gyümölcsöket.

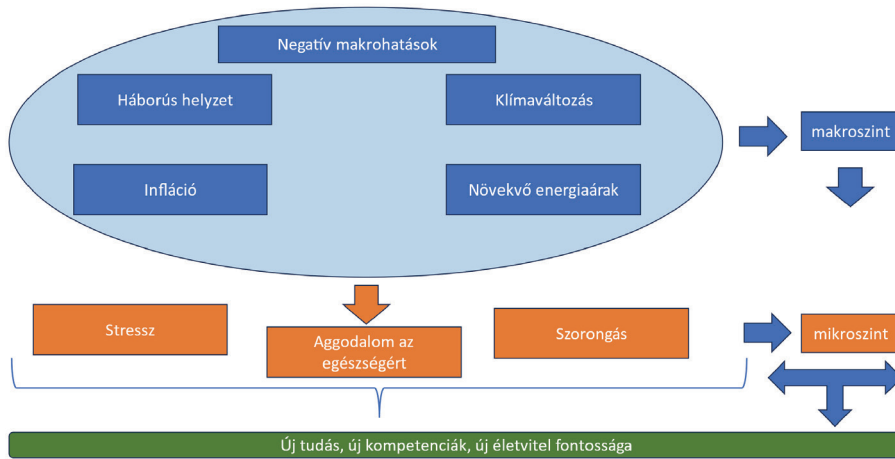
Az áremelkedést is kifejezetten érzem, és ijesztőnek tartom. Eddig is mindig odafigyeltem rá, hogy ne pazaroljak, viszont jelen helyzetben ezt fokozottan érzem magamon. Igyekszem továbbá visszaszorítani az impulzusvásárlást és a felesleges költsékezést.

Az élelmiszernél megfontoljuk, hogy mely termékeket nem vásároljuk vagy kevesebbet veszünk belőle. Ami tárolható, abból raktározunk, mert „egy hét múlva már drágább lesz”. Egyéb területeken is csak a legszükségesebbeket vesszük meg pl. ruházat, cipő, nem megyünk nyaralni, régi mobiltelefonokat használunk (5-7 éves és nem tervezzük a cserét. A számítógép munkaeszköz, de abból is tovább használjuk a 7-8 éveset.

Energiaárak emelkedése volt a második leggyakoribb említés:

Mindössze 11 válaszadó jelezte, hogy szerencsésnek érzik magukat, mert korszerű házban élnek, korszerű fűtési lehetőséggel, jó szigeteléssel és minőségi nyílászárókkal, ezért az energiaárak emelkedése nem jelent különösebb problémát. A többi megkérdezett esetében jelentős változtatásra van szükség, hogy a rezsizámlákat ki tudják gazdálkodni. Az energiaárak változása beláthatatlan következményekkel járhatnak, valamennyi megkérdezett jelezte „fél a lecsúszástól”. Egyre inkább el fog toldótni és egyre nagyobb lesz a különböző társadalmi rétegek közti különbség és ez már nem csak az alsóbb réteget fogják érinteni, hanem a középosztály tagjai is jelentősen meg fogják érezni.

Esővízgyűjtőket helyeztünk el, valamint igyekszünk az energiafogyasztásunkat minimálisra csökkenteni, bár korábban sem volt jellemző ránk a pazarló életmód.

2. ábra: Összegző ábra a negatív hatások és az új tudás közötti összefüggésről fogyasztói vélemények alapján

Forrás: Saját kutatás, 2023, N=51 fő

Az energiaválság elsősorban az otthoni rezsiben jelent nagy ugrást, a házuk nincs hőszigetelve, így az eddigi téli 70 ezer forintos gázzsámla 5-600 ezer forintra ugrana. Hogy ezt optimalizáljuk, átálltunk 12 havi fix összegű fizetésre, illetve elkezdttük a szigetelés lépéseit, hogy legalább 30%-kal csökkentsük a rezsit.

Úgy gondolom, hogy a jövőben ezek az események, történések meg fogják határozni a lakhatásomat (hol fogok élni), hol fogok dolgozni (belföld vagy külföld) illetve hosszabb távon a gyerekvállalást is.

Egy színház, egy mozi már luxus kiadásnak számít, de még egy hétfévi kirándulás is sokszor vállalhatatlan költségekkel jár, hiszen nem létszükséglet sajnos, pedig nagyon fontos lenne az egészség megőrzéséhez, a kiegyensúlyozottsághoz, a pozitív életszemlélethez.

Fogyasztói vélemények a lehetséges megoldásokról, az új tudás, új kompetenciák fontossága

A következő blokkban arról érdeklődtünk, mit gondolnak a megkérdezettek arról, hogy a megváltozott körülmények milyen ismeretek, új tudások elsajátítását teszi szükségessé az emberiség számára.

Szinte kivétel nélkül megemlítették a környezetünk védelmét tudásként, az önellátás, öfenntartás tudását, a nyelvismeret fontosságát, az emberi kapcsolatok ápolásának, felértékelődésének fontosságát. Ezen felül a válaszadók hangsúlyozták a pénzügyi ismeretek elmélyítését és a pénzügyi tudatosság, kultúra fontosságát, mely kompetencia és ismeret fontosságára korábbi kutatások eredményei is markánsan rávilágítottak (Garai-Fodor, 2023; Garai-Fodor - Csiszárík-Kocsir, 2018; Csiszárík-Kocsir, 2021; 2022; Csiszárík-Kocsir – Varga, 2017; Csiszárík-Kocsir et.al, 2016; Garai-Fodor et al, 2022; Servon, Kaestner, 2008). Az egészség megőrzése érdekében stresszkezelő technikák megtanulása, közösségekben való gondolkodás szintén sok említést kapott. Nem új technikák, technológiák, tudományterületek lettek megemlítve, hanem sokkal inkább elődeink bölcsességének, tudásának megújítása került előtérbe, illetve gyakorlatban jól alkalmazható szaktudást emelték ki az alanyok.

Alapvetően a pazarló életmódból egy takarékosabb életszemléletre tanítja / kényszeríti az embereket.

El kell sajátítani az észszerű pénzbeosztást, pénzügyileg tuda-

tosabbá kell válni, amire az oktatás nem készíti fel az embereket.

Az anyagi értékek helyett az emberi értékek felé fordulni, pl. utazgatás helyett több idő töltése a családdal pl. kirándulás, társasjátékok. A digitális világ helyett a valós fizikai kapcsolatokban keresni az örömforrást, ami csökkenti a szorongást. Keresni a lehetőséget a kölcsönös segítségnyújtásra, a rászorulókat támogatására, vagyis növelni kellene az összefogást. El kellene sajátítani mindenkinek stresszkezelő technikákat és a kapcsolatok javításához a megfelelő konstruktív kommunikációs képességet, a vitakultúrát.

Fontos lenne a klímatudatosság, az ökológiai szemlélet széleskörű elterjesztése, mert gyorsan fogynak természeti értékeink. Az egyre szűkülő források egyre

nagyobb társadalmi feszültségeket fognak okozni, ami fizikai összecsapásokhoz vezethet, áldozatokkal járhat.

Az egyetemeket nem diplomagyárnak használni, hanem elmélyült, korszerű tudást átadni, ami fokozza a tudatosságot az életvezetés különböző területein, segít a nehéz helyzetekkel való megküzdésben.

Az érzékenyítés is talán jobban előtérbe kerül és jobban figyelünk majd egymásra.

Még inkább felértékelődhet a hiteles forrásokból való tájékozódás, ami sokaknak jelenthet fejlődést a kritikus gondolkodás terén.

Fontosnak tartom az érzelmi válságkezelési eszköztár bővítését, a konfliktuskezelési, relaxációs készség mélyítését, az empátikus és asszertív eszköztár elsajátítását.

A nyelvtudás felértékelődése mindenképpen folytatódik, erre példa lehet egy menekült ukrán család elhelyezkedési és beilleszkedési esélyeinek összehasonlítása nyelvtudás birtokában, valamint anélkül.

Az is fontos, hogy olyan szakmával vagy képesítéssel rendelkezünk, melyre még sokáig szüksége lesz az emberiségnek, melyet nem lehet könnyedén kiváltani vagy automatizálni a technológia segítségével. Ez alapján elmondható, hogy az alkalmazkodó és tanulási képesség nagyon nagy szerepet fog játszani az elkövetkezendő években.

Fontos lenne az emberi összefogás, hasonlóképpen, mint annak idején, amikor mindenki beletette saját tudását a közösség működésébe, fenntartása érdekében.

Szerintem új ismeretként meg kellene tanulni hogyan éltek nagyapáink, hogyan termelték meg két kezükkel a mindennapi betevőt.

Az utóbbi évtized(ek) divatszakkmai helyett (menedzserek, coach-ok) sokkal több szakipari munkásra (szaktudásra) van szükség!

Az általánosságban adott válaszok után konkrétan rákérdeztünk, hogy személy szerint az alanyok mit gondolnak arról, hogy konkrétan az ő esetükben milyen ismeretek elsajátítására, milyen új tudás megszerzésére lenne szükségük a munka és magánéletben egyaránt.

A megkérdezettek az általánosan feltett kérdésekre adott válaszokat említették újra. Inkább praktikákat, amelyek a tudatos életvitelre vonatkoznak. Akik konkrét tudást említettek, azok kö-

zül a leggyakoribbak: alaposabb IT ismeretek, vállalkozás tudatos irányítása, tervezés, szervezetfejlesztés, munka magánélet egyensúlyának megtanulása, meditáció, mindfulness, stresszcsökkentő technikák elsajátítása, önellátás és barkácsolás is gyakori említés volt. Ezen kompetenciák hangsúlyos említése az interjúk során szintén összecseng korábbi kutatások kvantitatív eredményeivel, mely mindenképp az ebbéli ismeretek felértékelődését mutatja tendencia szerűen (Machová et al., 2020; Zsigmond et al., 2021; Zsigmond, Mura, 2023).

Új főzési receptek kipróbálása, figyelni az akciókat, vásárolni nagyobb mennyiséget, ahol a legjobban megéri, akár a család több generációjának egyszerre bevásárolni (kevesebb út megtétele), előre átgondolni, mi kell, ne naponta járjunk boltba (benzinköltség) heti/kétheti bevásárlásra áttérni. Impulzus beszerzések számát csökkenteni.

Jobban el kell kezdeni alkalmazkodni.

Az én és a vállalkozásunk számára is leginkább a fejlődés, automatizálás és új IT ismeretek megszerzése kerül fókuszba elsősorban

Ugyan nem vagyok közgazdász, de rendszeresen tájékozódnom kell és meg kell értenem a világban végbemenő gazdasági változásokat. Ha ezeket nem látom át, úgy nem várhatom el a cégetől, hogy profitábilisan működjön.

Arra kényszerül az ember köztük én is, hogy meg kell tanulnom mindent házilag barkácsolással megoldani.

A következőkben a beszélgetés iránya arra terelődött, hogy mit tesznek a válaszadók az új ismeretek szerzése érdekében?

Sokan a nyelvtanulás elkezdését illetve új nyelvek tanulásának elkezdését mondták. Legtöbbször azonban a hiteles források felkutatását és azokból történő tájékozódást említették, illetve a nagyszülőktől, szülőktől a háztartásvezetési praktikák, spórolási lehetőségek megtanulását. Érdekes volt az X és Z generáció tagjaitól azt hallani, hogy a fejlesztő könyvek olvasását igyekeznek a napi rutintevékenységek közé beiktatni. Azt is többen elmondták, hogy a megváltozott körülmények miatt sok dolgon kellett változtatni, amelyek összefüggnek egymással, illetve egymásra épülnek.

Próbálok lépést tartani az új hírekkel, az ár és árfolyamváltozásokkal és mindennel, ami kihat a mindennapi életünkre, majd ezek alapján hozni a döntéseimet. Természetesen vannak azok a ház körüli praktikák, amiket mindezeketől a tényezőktől függetlenül is érdemes használni, de például egy nagybevásárlás során már nagyon fontos az, hogy naprakész és tájékozott legyen az ember, hiszen ezáltal sokat spórolhat azzal, ha nem csak épp úgy és ott vesz meg valamit, ahol és amennyiért meglátja.

Ellesni az idősebb korosztálytól a fogásokat a növénytermesztéssel kapcsolatban.

Önfejlesztő videókkal és könyvekkel próbálok új képességekre szert tenni.

2022 elején elkezdtem a természetgyógyász képzést, amit 2023 májusában fejezek be, itt utána életmódtanácsadó, illetve fitoterapeuta irányban tervezek továbbmenni.

2020-ban és 21-ben hat különböző OKJ képesítést szereztem meg, elsősorban vendéglátói, illetve agrár területeken, ezzel előkészítve a távolabbi jövőre tervezett vállalkozási terveimet.

Eredmények: életmód, életszemlélet változás a makro hatások következtében

A záró blokkban arra voltunk kíváncsiak, hogyan változott az alanyok életvitele, életmódja, szemlélete az utóbbi időben.

A megkérdezettek 80-85 százaléka említette, hogy egészségtudatosabb lett, amely részben az táplálkozási szokások megváltozását jelenti, részben pedig a sportosabb életmód kialakítását, a sport beiktatását a napi teendők közé. Második helyen 70-75%-os említéssel a környezetvédelem szerepelt. A megkérdezettek figyelnek a környezetre és élvezni is szeretnék a környezet adta lehetőségeket.

Életvitelem a leginkább a covid miatt változott, sokkal egészségtudatosabban élek, ennek megfelelően táplálkozom, igyekszem kerülni a zsúfolt helyeket. Az általános áremelkedés és energiaárak emelkedése még takarékosabbá tett, noha eddig is elég tudatosan terveztem meg a bevásárlásaimat, energiafogyasztásomat, közlekedésemet. Egyre elkötelezettebb vagyok a természet védelme iránt is, szelektív hulladékgyűjtés és minél kevesebb csomagolóanyag használata révén járulok ehhez hozzá.

Egyre többet teszünk a környezetvédelemért, szelektíven gyűjtjük a hulladékot, igyekszünk csökkenteni az egyszer használatos műanyagok mennyiségét a háztartásban. Ha lehet, bio élelmiszereket vásárolunk.

Két éve lakóparkból kertes házba költöztünk, igyekszünk minél egészségesebb, megnyugtatóbb és a zöldebb környezetet biztosítani a családnak.

Egy inkább úgy érzem, hogy csak túléllek, minden csak akörül forog, hogy meg tudjak élni. Kicsit kilátástalannak érzem azt, ami most van. Magamon is észrevettem, hogy a kedvem elég rossz mostanában mert állandóan azon kell gondolkodni, hogy mit vegyek, mit ne vegyek, hogy hó végére is maradjon pénz. Úgy mondanám, hogy az életminőségem mintha csökkent volna.

Igyekszem minél empatikusabban, szociálisan érzékenyen hozzáállni a világ dolgaihoz. Nem a rossz történésekre koncentrálnak, hanem a kiutat az előre irányt keressük.

A jövőre vonatkozó tervekre a következő válaszokat kaptuk: Közel 60%-a válaszadóknak elmondta, hogy a jövőre vonatkozó terveiket a kényszer szülte leginkább, illetve sokszor sajnos az elkeseredettség, kilátástalanság. Akik megtehetik, azok az energiahatékonyság érdekében terveznek beruházásokat, napelem, kútfúrás, szigetelés, nyílászáró csere, elektromos autó, stb. A Z generáció tagja körében említették többen, hogy külföldre kívánnak költözni, kilátástalannak látják az itthoni helyzetet. Kivételesen mindenki elmondta, több időt szeretne tölteni a családjával, ezt tartja igazán fontosnak. (Korábbi kutatásunk, amely az értékekre, boldogságra fókuszált, szintén ezt az eredményt kaptuk, az egyik legfontosabb dolog az életben a család, az emberi kapcsolatok.)

Változást kényszerűség miatt tervezek, még többet kell dolgoznom több munkahelyen, másodállást kell vállalnom, különben még a számláimat sem fogom tudni fizetni.

Nem tervezek sokáig ebben az országban élni. Ez véleményem szerint egy süllyedő hajó

Az utolsó blokkban a vásárlási magatartás változásáról szólt. Az interjúalanyok az előző kérdéseknél megadták a választ. Tudatosabbak lettek, spórolnak, ahol tudnak, figyelnek arra, hogy ne terheljék feleslegesen a környezetet. Amiről lehet, lemondanak, pl. ruhavásárlás, saját autó használata helyett tömegközlekedést, illetve kerékpárt választják. Körülbelül 10% -a a megkérdezetteknek azt mondta, hogy nem változott a vásárlási magatartásuk, hiszen eddig is tudatosak voltak. Ami szomorú tapasztalat volt, hogy a jövőre vonatkozóan inkább a kilátástalanságot, romló feltételeket említették a megkérdezettek. Egyetlen alany sem mondta, hogy úgy gondolja rövid-közép távon javulásra lehetne

számítani akár az élelmiszerárak, akár az energiaárak tekintetében. Inkább kiábrándultság, beletörődés jellemezte a válaszokat.

Több megkérdezett részéről elhangzott, hogy minél tovább halogatjuk a környezetbarátabb, természetközelibb, tudatosabb életvitel megteremtését, annál nagyobb lesz a sokk, amikor már kényszerre válik mindez. A globalizált, konjunktúrára építő rendszerek jó időszakban csodákra képesek, de nagyobb krízisek idején sérülékenynek bizonyulhatnak. Ezen értékek hangsúlyozása szintén összecsengő eredményeket mutat nemzetközi tendenciákkal és kutatási eredményekkel (Pasi et al., 2007; Pepper et al., 2009).

Többet főzök, sokkal inkább összehasonlítom az élelmiszerek árát és ez alapján több helyről végzem a bevásárlást. Kevesebbet költök ruházkodásra, de a kulturális események látogatásáról nem tudok lemondani.

Vélhetően további megszorításokat kell még alkalmazni, esetleg nélkülözéseket.

Alapvetően minden költsénnél figyelembe vesszük és keressük, hogyan tudunk optimális megoldást találni az adott problémára. Míg korábban a gyorsaság volt hangsúlyban, most inkább az adott probléma minőségi megoldása jó áron, az idő kárára. Mivel egy-egy dologhoz kevesebb időnk van, így csökkentettük a fókuszpontok számát. Kevesebb dologra jut idő, de amire jut, azt költséghatékonyabban tesszük.

Sajnos jó eséllyel romlik majd a helyzet, leginkább az energiahiány kialakulása aggaszt. Az áremelkedésekkel még meg tudunk birkózni, de félok, hogy egész egyszerűen nem lesznek elérhetőek az erőforrások, erre az esetre nincs igazán stratégiánk.

Lassan lehet mérsékelni, akár el kell engedni dolgokat, amiket eddig természetesnek vettünk egy ideig, pl. folyamatos melegvíz, hús-centrikus ételek

1-2 éves távlatban további drágulásra, ellátási zavarokra számíthatunk, a globális, illetve a belföldi kedvezőtlen folyamatok tovább erősödhetnek. Amíg nincs nagyobb hangsúly a zöldebb döntéseken, a klimatikus helyzet előtérbe helyezésén, tartok tőle, hogy a fent említett nehézségek idővel eltörpülnek majd az emberiséget érintő éghajlati krízisek mellett. Ennek kapcsán középtávon gondolkodunk egy magasabban fekvő, vízzel jól ellátott tanya megvásárlásán, a minél nagyobb fokú rugalmasság, és önellátási készség megteremtésén, hosszabb távon akár az energiát tekintve szigetüzemben, a hálózatoktól függetlenül működve.

KÖVETKEZTETÉSEK

A mai világban, figyelembe véve az aktuális globális kihívásokat, sokoldalú tudásra van szükségünk, amelyet kvalitatív kutatásunkban is megjelent. Ezek az alábbiak:

Gazdasági ismeretek: A gazdasági ismeretek kulcsfontosságúak ahhoz, hogy megértsük és kezeljük az olyan gazdasági folyamatokat, mint az infláció, a piaci trendek, az üzleti modellek és a pénzügyi tervezés. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy hatékonyan gazdálkodjunk a pénzünkkel, és megalapozott pénzügyi döntéseket hozzunk.

Fenntarthatóság és klímaismeretek: A klímaváltozás és az ökológiai fenntarthatóság napjainkban fontos globális kérdések. Fontos tisztában lennünk a klímaváltozás hatásaival, az energiatakarékossgal, a fenntartható közlekedéssel és más klímavédelmi intézkedésekkel. Mindezek azért fontosak, hogy tudatos döntéseket hozzunk a mindennapi életében, és aktívan hozzájáruljunk a fenntartható jövőnk megteremtéséhez.

Rugalmasság és alkalmazkodóképesség: Az életben való helytállás kulcsfontosságú képessége az alkalmazkodás és a rugalmasság. A világ folyamatosan változik, és nekünk képesnek kell lennünk az alkalmazkodásra és rugalmasan reagálni az új helyzetekre. Ez magában foglalja a problémamegoldó képességet, a kreativitást, az innovációt, valamint a stresszkezelési és érzelmi intelligenciával kapcsolatos készségeket. Mindezek lehetővé teszik számunkra, hogy sikeresen kezeljük a változó környezetet, és alkalmazkodjunk a különböző kihívásokhoz, például a háborús helyzetekhez vagy az inflációhoz kapcsolódó gazdasági változásokhoz.

Szociális és interkulturális kompetencia. Ez jelenti az emberi kapcsolatok kezelését, az empátia és a kommunikációs készségek fejlesztését, valamint a különböző kultúrák megértését és toleranciát. Az ilyen képességek lehetővé teszik számunkra, hogy hatékonyan kommunikáljunk másokkal, kezeljük az emberi kapcsolatokat, megoldjuk az interkulturális kihívásokat, és sikeresen működünk egy sokszínű világban.

Tanulásra való képesség: A folyamatos tanulás és önfejlesztés képessége létfontosságú az életben való helytálláshoz. Az információs társadalomban képesnek kell lennünk az új ismeretek megszerzésére, a tanulási folyamatokhoz való alkalmazkodásra és az önvezérelt tanulásra. Mindezek jelentik a kritikai gondolkodást, az információfeldolgozást, valamint a tanulási és problémamegoldó stratégiák alkalmazását.

Bár a kutatásunkban markánsan nem jelent a válaszokban a digitális kompetencia, áttételesen azonban igen. Így a digitális kompetenciát is kiemeljük a sokoldalú tudás egyik fontos elemeként. A digitális technológia napjainkban szinte minden szegmensben jelen van, így fontos, hogy rendelkezünk ezzel a kompetenciával is (számítógépes ismeretek, internet használat, online biztonság és adatvédelem, online kommunikáció és az információforrások kritikai értékelése).

Kutatásunk korlátja a kvalitatív mintavételben rejlik, az eredmények abszolút helyi értékűek, semmilyen alapsokaságra nem terjeszthetők ki. Épp ezért tervezzük a kutatás folytatásában kvóta szerinti kvantitatív mintavételt, mely esetében a kvóta jellemzők egyike az alany generációhoz tartozása lesz, az egyes életkorcsoportok közötti különbségek statisztikai igazolása érdekében.

IRODALMI FELDOLGOZÁS

- CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. – VARGA, J. – GARAI-FODOR, M. (2016): The value based analysis of the financial culture. *The Journal Of Macro Trends In Social Science* 2 : 1 pp. 89-100. ISSN: 2471-2752
- CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. – VARGA, J. (2017): Financial knowledge, skills and investment practice in Hungary - results based on a primary research. *Macrotheme Review: A Multidisciplinary Journal Of Global Macro Trends*, 6 : 4 pp. 10-20. ISSN: 1848-4735
- CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2021): Customer Preferences in Bank Selection before and after the Pandemic in the Light of Financial Culture and Awareness. *Acta Polytechnica Hungarica*, 18(11), pp. 151-169. ISSN: 1785-8860 DOI: 10.12700/APH.18.11.2021.11.9
- CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2022): The Present and Future of Banking and New Financial Players in the Digital Space of the 21st Century. *Acta Polytechnica Hungarica* 18(8), pp. 143-160. ISSN: 1785-8860 DOI: 10.12700/APH.19.8.2022.8.9

- EUROSTAT: <https://g7.hu/adat/20220309/egyre-tobb-fiatalbol-lesz-diplomas-a-regioban-de-magyarorszagon-meg-csokkent-is-az-aranyuk/> (Eurostat 2022.)
- GARAI-FODOR M. – CSISZÁRIK-KOCSIR Á. (2018): Validity of value-based consumer behavior models in the financial awareness of Generations Z and Y. *Értékrend alapú fogyasztói magatartásmodellek érvényessége a Z- és Y generáció pénzügyi tudatossága terén.* *Pénzügyi Szemle* 2018/4, pp 518-536. ISSN: 0031-496X
- GARAI-FODOR, M. (2021): Food Consumption Patterns, in a Values-based Approach, for Generation Z. *Acta Polytechnica Hungarica* 18(11) pp. 117-134. (2021) ISSN: 1785-8860 DOI: 10.12700/APH.18.11.2021.11.7
- GARAI-FODOR, M. (2022): The Impact of the Coronavirus on Competence, from a Generation-Specific Perspective. *Acta Polytechnica Hungarica* 19 (8) pp. 111-125. ISSN: 1785-8860 DOI: 10.12700/APH.19.8.2022.8.7
- GARAI-FODOR, M. – VARGA, J. – CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2022): Generation-specific perceptions of financial literacy and digital solutions. In: IEEE (szerk.) IEEE 20th Jubilee World Symposium on Applied Machine Intelligence and Informatics SAMI (2022): Proceedings. Poprad, Szlovákia, pp. 193-200. ISBN: 9781665497046 DOI: 10.1109/SAMI54271.2022.9780717
- GARAI-FODOR, M. (2023): Analysis of Financially Aware Consumer Segments from the Perspective of Conscious Consumer Behaviour *Acta Polytechnica Hungarica* 20(3), pp.83-100. ISSN: 1785-8860 DOI: 10.12700/APH.20.3.2023.3.6
- HANKISS, E. (1977): Hankiss E: *Érték és társadalom*, Magvető Kiadó BP, 1977 ISBN: 963-270-547-5
- LEHOTA, J. (2004): Az élelmiszerfogyasztói magatartás hazai és nemzetközi trendjei *Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing*, 3(2) pp.1-8. ISSN: 1786-3422
- MACHOVÁ, R. – ZSIGMOND, T. – LAZÁNYI, K. – KREPSZOVÁ, V. (2020): Generations and Emotional Intelligence a Pilot Study. *Acta Polytechnica Hungarica*, 17(5), pp.229–247. ISSN: 1785-8860 DOI: 10.12700/APH.17.5.2020.5.12
- MALHOTRA NARESH, K. – SIMON J. (2017): Marketing research, *Marketingkutató*, Akadémiai Kiadó ISBN: 978 963 05 9867 5
- POHJOLAINEN, P. – TAPIO, P. – VINNARI, M. – JOKINEN, P. – RÄSÄNEN, P. (2007): Consumer consciousness on meat and the environment - Exploring differences. *Appetite*, 101, 1 June 2016, pp.37-45. ISSN: 1095-8304 DOI: 10.1016/j.appet.2016.02.012
- PEPPER, M. – JACKSON, T. – UZZELL, D. (2009): An examination of the values that motivate socially conscious and frugal consumer behaviours. *International Journal of Consumer Studies*, 33 (2), pp.126-136. ISSN: 1470-6431 DOI: 10.1111/j.1470-6431.2009.00753.x
- SERVON, L. J. – KAESTNER, R. (2008): Consumer Financial Literacy and the Impact of Online. Banking on the Financial Behavior of Lower-Income Bank Customers. *Journal of Consumer Affairs*, 42, Summer, pp. 271–305. ISSN: 1745-6606 DOI: 10.1111/j.1745-6606.2008.00108.x
- TICK, A. (2011): A new direction in the learning processes, the road from eLearning to vLearning In: Szakál, A (ed.) 6th International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics (SACI 2011) 6th IEEE International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics, Proceedings. Budapest, Magyarország pp. 359-362. ISBN: 978-1-4244-9109-4 DOI: 10.1109/SACI.2011.5873029
- TICK, A. (2013): Special Aspects of Teaching in Virtual Learning Environments. In: Ladislav, Madarász; Jozef, Živčák (szerk.) *Aspects of Computational Intelligence: Theory and Applications : Revised and Selected Papers of the 15th IEEE International Conference on Intelligent Engineering Systems 2011, INES 2011.* Springer-Verlag (2013) pp. 195-206. ISBN: 978-3-642-30668-6 DOI: 10.1007/978-3-642-30668-6_13
- TÖRŐCSIK, M. (2003): Consumer behaviour trends. *Fogyasztói magatartás trendek.* KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003. ISBN: 963-224-721-3
- TÖRŐCSIK, M. (2017): Consumer Behavior - Insight, Trends, Customers. *Fogyasztói magatartás – Insight, trendek, vásárlók.* Akadémiai Kiadó, p. 225. ISBN: 978-963-05-9158-4
- VARGA, J. – GARAI-FODOR, M. – CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2022a): The impact of the pandemic on the crisis management practices of Hungarian SMEs. In: Szakál, Anikó (szerk.) *IEEE 20th Jubilee International Symposium on Intelligent Systems and Informatics (SISY 2022).* Szabadka, Szerbia: IEEE (2022) 457 p. pp. 181-188. ISBN: 978-166548988-1 DOI: 10.1109/SISY56759.2022.10036284
- VARGA, J. – GARAI-FODOR, M. – CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2022b): Generációs különbségek a pénzügyi tudásban különös tekintettel a digitalizáció hatására. *Partiumi Egyetemi Szemle* 21. pp. 23-40. ISSN: 1582-9952
- VARGA, J. (2023): Az innováció szerepe és a versenyképességgel való összefüggései. In: Csath, Magdolna; Nagy, Balázs (szerk.) *Innovációs sikertételek a kis- és közepes vállalkozások (mkkv-k) körében: 3. kötet.* Budapest, Magyarország: Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) (2023) 372 p. pp. 51-139.
- VERES, Z. (2004): Marketingkutatói eredmények a fogyasztászociológiában. *A Szociális identitás, az információ és a piac.* SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei Szeged: Jatepress, 282-296.p. ISSN: 1588-8533
- ZSIGMOND, T. & MURA, L. (2023): Emotional intelligence and knowledge sharing as key factors in business management – evidence from Slovak SMEs. *Economics and Sociology*, 16(2), pp.248-264. ISSN: 2071-789X DOI:10.14254/2071-789X.2023/16-2/15
- ZSIGMOND, T. – MACHOVÁ, R. – KORCSMÁROS, E. (2021): The Ethics and Factors Influencing Employees Working in the Slovak SME Sector. *Acta Polytechnica Hungarica*, 18(11), pp.171-190. ISSN: 1785-8860 DOI: 10.12700/APH.18.11.2021.11.10
- <https://novekedes.hu/mag/a-tudas-foldrajza-hogy-nez-ki-ma-vilag-tudas-es-tudashalozati-terkepe>
- <https://www.google.com/search?client=firefox-d&q=%C3%BAj+tud%C3%A1s+a+mai+vil%C3%A1gban>
- <https://eric.ed.gov/?q=knowledge&ft=on>
- <https://www.oecd.org/innovation/research>